"Η μεγάλη σπηλιά στα Καλαμάκια" αποτελεί το μεγαλύτερο και μέχρι σήμερα καλύτερα μελετημένο σπήλαιο, από εκείνα που ερευνήθηκαν στη θέση "στα Καλαμάκια", στην απόκρημνη δυτική ακτή της Μάνης. Τα σπήλαια αυτά δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια του Πλειόκαινου ή τις αρχές του Πλειστόκαινου και ήταν χερσαία ή υποθαλάσσια κατά τις παγετώδεις και μεταπαγετώδεις περιόδους του Πλειστόκαινου αντίστοιχα. Κατοικήθηκαν επομένως στις φάσεις εκείνες της Παλαιολιθικής εποχής που η θαλάσσια στάθμη επέτρεπε στον άνθρωπο την πρόσβαση σε αυτά και τη χρήση τους ως καταφύγια. Η ιστορία όμως της κατοίκησης των σπηλαίων αυτών δεν μπορεί να μελετηθεί και να αποκατασταθεί πλήρως, μια και η θάλασσα, κατά την ανοδική της πορεία, συμπαρέσυρε κάθε ίχνος προηγούμενης ανθρωπογενούς επέμβασης στο σπηλαιοπεριβάλλον.

"Η μεγάλη σπηλιά στα Καλαμάκια" διατηρεί ολόκληρη σχεδόν την επίχωση της (ανθρωπογενή και ιζηματογενή), πάχους περίπου 7 μέτρων, και αποτελεί μοναδική περίπτωση για την ενδεικτική μελέτη της γεωλογικής πορείας και της χρήσης των σπηλαίων της δυτικής Μάνης.

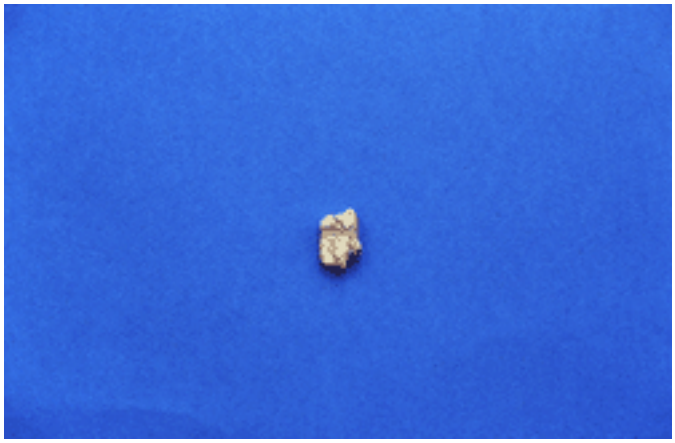

Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, πάχους περίπου 4 μέτρων, ανάγουν την πρώτη κατοίκηση του σπηλαίου αμέσως μετά την υποχώρηση της θάλασσας, 75.000-80.000 χρόνια πριν, από ανθρώπους του τύπου Νεάντερταλ, και πιστοποιούν τη χρήση του μέχρι 40.000 χρόνια περίπου πριν από σήμερα, δηλαδή κατά τη διάρκεια της Μέσης Παλαιολιθικής. Ευρήματα της ίδιας περιόδου ήρθαν στο φως και στα σπήλαια που ερευνήθηκαν στη θέση Λακωνίς Γυθείου, στην ανατολική Μάνη. Το σπήλαιο στα Καλαμάκια δεν κατοικήθηκε μετά το 40.000

πριν από σήμερα, γιατί ένας σωρός από πέτρες σφράγισε την είσοδό του. Το σπήλαιο αποκαλύφθηκε κατά τον Ολόκαινο, όταν η θάλασσα ανυψώθηκε στη σημερινή της στάθμη, οπότε τα κύματα διέρρηξαν το λιθοσωρό.

Κατά τη Μέση Παλαιολιθική το σπήλαιο βρισκόταν πολλές δεκάδες μέτρα από τη σημερινή ακτογραμμή του όρμου του Οίτυλου, όπου σχηματιζόταν μια παράκτια κοιλάδα.

Η συστηματική ανασκαφική έρευνα του σπηλαίου απέδωσε διαδοχικές φάσεις κατοίκησης, οι οποίες περιλαμβάνουν:

1. Απλές εστίες απευθείας στο δάπεδο, αλλά και πρόχειρες λιθόκτιστες
2. Ένα πρόχειρο λιθόστρωτο, στην άκρη του οποίου είχαν τοποθετηθεί ακανόνιστες πέτρες σε κυκλική διάταξη.
3. Θραύσματα οστών κυρίως από αγριοκάτσικα και ελάφια και σπανιότατα - αντίθετα με τα ευρήματα από την ανατολική Μάνη (Λακωνίς) - από αγριόχοιρους, βοοειδή. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ένα δόντι ρινόκερου και ένα θραύσμα από δόντι μικρού ελέφαντα. Τα παραπάνω αποτελούν υπολείμματα τροφής και επιτρέπουν άμεσα την αποκατάσταση της πανίδας, αλλά έμμεσα και της χλωρίδας της δυτικής Μάνης, μια και τα αναφερθέντα είδη ζώων μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο σε δασώδες περιβάλλον.
4. Πολυάριθμα κατάλοιπα μικρών σπονδυλωτών (πχ τρωκτικών, ερπετών), που υποδηλώνουν ότι επικρατούσε σχετικά ήπιο κλίμα, απαραίτητο για την επιβίωσή τους, με σύντομες φάσεις επιδείνωσης στη διάρκεια μιας παγετώδους περιόδου.
5. Λίθινα τέχνεργα, κατασκευασμένα από μαύρο και γκρίζο πυριτόλιθο, χαλαζίτη και ιδιαίτερα από κροκεάτη λίθο (*lapis lacedaemonius).* Ο κροκεάτης λίθος, πέτρωμα με ομοιογενή σύσταση και επομένως κατάλληλο για την κατασκευή ανθεκτικών εργαλείων, δεν υπάρχει στη δυτική Μάνη. Αφθονεί όμως στην περιοχή του Γυθείου, που βρίσκεται σε απόσταση 30 χιλιομέτρων από τα Καλαμάκια. Μπορεί συνεπώς να θεωρηθεί για την περιοχή "εξωτικό" πέτρωμα και ίσως δεν είναι τυχαία η επιλογή του για την κατασκευή καλύτερων και λεπτότεχνων εργαλείων.

Στην εργαλειοτεχνία του σπηλαίου ανήκουν πολλές ράσπες και αιχμές, ενώ σπανιότερα είναι τα οδοντωτά εργαλεία και οι εσοχές. Στην πλειοψηφία τους πρόκειται για τέχνεργα μικρών διαστάσεων, τυπικών της Μουστέριας λιθοτεχνίας (Mousterien), ενώ η τεχνική Λεβαλλουά (Levallois) αντιπροσωπεύεται σε μικρότερο ποσοστό. Η χωροκατανομή των λίθινων τέχνεργων (φολίδων, εργαλείων και υποπροϊόντων) πιστοποιούν ότι τα πρώτα στάδια επεξεργασίας της πρώτης ύλης πραγματοποιούνταν έξω από το σπήλαιο, ενώ στο εσωτερικό μεταφέρονταν είτε τα μορφοποιημένα εργαλεία είτε οι φολίδες για το τελευταίο στάδιο της επεξεργασίας.